Душица М. Потић
Академија техничко-васпитачких струковних студија
Ниш

DOI: 10.46793/KDNN25.151P
UDK: 811.163.41'367
821.163.41-93-1.09

КОНСТРУКЦИЈА РЕЧЕНИЦЕ У ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ

Апстракт: У овом раду разматрамо конструкцију реченице и стилску фигуру инверзију те њену улогу у поезији за децу и у сфери детињства. Њену функцију сагледавамо у домену звучних ефеката, подстицају разумевања исказа и деловању на интелект детета, као и у остваривању његове емоционалне тоналности. Сваки од тих аспеката утиче и на говорни развој детета.

Кључне речи: конструкција реченице, инверзија, поезија за децу, детињство.

Књижевност за децу има веома важну улогу у свим аспектима развоја говора, јер обилује квалитетним моделима који подстичу дете, док сам говор партиципира у свим аспектима његовог развоја. „Захваљујући књижевности дете упознаје говор као средство личног израза, емотивно обојеног и прилагођеног потребама појединца да искаже своју различитост, посебан начин гледања на ствари, сопствени непоновљиви свет" (Дотлић, Каменов 1996: 6). Песнички говор својом сликовитошћу и разиграношћу подстиче и ослобађа говор деце не само у смислу усвајања или опонашања песничког начина изражавања, већ и као импулс који утиче на дете да само ствара говорне игре и стилске фигуре. На тај начин књижевност помаже детету да развија способност говорног стваралаштва. „Као и у књижевности, однос детета према стварности је пре истраживачки и естетски него прагматичан. Да би изразило свој однос, оно спонтано проналази поступке којима се служе и песници" (Дотлић, Каменов 1996: 7).

Рад на усвајању језичких вештина стога има велики значај. Указаћемо зато на неке могућности језика као таквог и на потребу васпитача да их препознају и примене, тим пре што у процесу интериоризовања језика одрасли и интеракција малишана с њима имају велику улогу. Испитујући психолошке аспекте формирања реченице код детета, Филип Малрије је истакао да

dusicapotic@yahoo.com

формирање реченице није испољавање урођених структура него да „реченица настаје из сплета неколико процеса: уласка у културу, формирања мишљења посредством језика, изградње личности – она је једна спона у мрежи изградње културних понашања" (Малрије 1997: 218). Овај аутор наводи следеће фазе у развоју овог аспекта: у првој фази се појављују именице, којима дете означава жељени предмет или показује да је препознало предмет, затим стереотипни придеви, па глаголи или изрази за дозивање; друга фаза се одликује појавом реченице коју чине две речи (глагол – објекат, субјекат – глагол, именица – придев или прилог); у трећој фази правилне структуре: субјекат – глагол – објекат потискују непотпуне структуре, појављују се блиско будуће и прошло време, као и неки предлози, и још увек су бројни елиптични изрази; четврту фазу одликује појава односних и временских зависних реченица, елиптичне реченице се губе и време радње се одређује прилозима и везницима (Малрије 1997: 202–203). Општи је став да усвајање синтаксичких образаца координира мисли малишана.

Говор детета се највише развија под утицајем говорних подстицаја његове околине, чији су битан део и васпитачи. Управо од квалитета тих подстицаја зависе владање језиком и степен лингвистичких вештина и детета и одраслог човека. Књижевност у том смислу има веома важну улогу јер обилује моделима који ће помоћи детету у процесу усвајања језика. Захваљујући књижевности дете упознаје говор као средство личног израза. Она подстиче дете не само да овладава језиком у свакодневној комуникацији, већ и да развија своје говорно стваралаштво. Предмет овог рада јесте конструкција реченице, пре свега инверзија, фигура конструкције, у поезији за децу. Обратиће се пажња на њена својства и функцију у тексту, али и на њену улогу у сфери детињства. Грађу за истраживање чини корпус песама у *Антологији књижевности за децу I* Зоране Опачић (2018). [1]

Стилске фигуре можемо објаснити као средства којима се одваја од природног изражавања и свесно појачава језички израз новим изражајним могућностима. Оне су настале из механизама језика, који су тесно повезани принципима мишљења, као и унутрашњим, духовним светом човека.[2] Многе од њих припадају самом начину на који размишљамо, на који себи организујемо и објашњавамо стварност. Прешавши из сфере мишљења у сферу језика, феномени које зовемо стилским фигурама најпре служе да ту исту стварност именујемо. Као изражајна средства, она су тек трећи степен употребе језика. Когнитивни аспект стилске фигуре, онај везан за принципе мишљења, и њена номинациона вредност, која припада механизмима језика,

[1] Сви наводи у раду дати су по овом издању и на њега се више нећемо позивати.

[2] Литература о стилским фигурама којом смо се користили је *Речник књижевних термина* 1985, Тараља 2000, Живковић 2001. На њу се више нећемо позивати.

омогућују стилској фигури често и висок степен сазнајне вредности. Оне се заснивају на креативном односу према мишљењу, али и према језику. Ови поступци истражују могућности језика, али и конзервирају те потенцијално активирају заборављена значења речи. Његови су изражајни потенцијали много већи од оних који су нам, већ примењени, познати. Те нове могућности не огледају се само у стварању нових речи, већ и у контекстуалној примени – у успостављању нових веза и односа међу њима, у потенцијално новим конотацијама речи чији су садржаји конвенционални. Стилске фигуре су онај стваралачки новум на коме почива песнички језик.

Фигуре конструкције се базирају на распореду или поретку речи унутар реченице због чега их одређујемо и као синтаксичке фигуре. Оне имају функцију да остваре ефекекат тако што се поигравају синтаксичком конструкцијом. Њихов основни учинак везује се за мелодијски слој исказа будући да сваки реченични склоп подразумева одређену интонацију. Делујући пре свега на акустичкој равни, која је кључна за перцепцију језика, поготово кад је реч о деци, ова језичка изражајна средства најпре привлаче пажњу мале публике, а затим успевају и да задрже њену крхку концентрацију, без чега не би било ни разумевања изговореног и написаног, самим тим ни саопштавања ни општења. У зависности од типа фигуре и од контекста, фигуре конструкције могу развијати и друге функције.

Инверзија је стилска фигура која подразумева промену уобичајеног реда речи или реченице. Синтаксичку конструкцију која се гради као низ субјекат – предикат – објекат инверзија стилски истиче променом позиције речи, док распоред унутар синтагме изокреће. Самим тим мења се и интонација, што је базични ефекат овог поступка. Инверзија наглашава мелодијску линију поетског текста, а то је и чинилац његовог уметничког домета. Ова фигура је у поезији веома честа и због захтева риме, док она умногоме доприноси акустичком утиску текста. На звук најпре реагујемо и у свакодневној комуникацији, па и када читамо или слушамо неко књижевно дело. Уколико нас језик не привуче својом чулном компонентом, до поруке коју шаље нећемо ни доћи. Њен значај је тим већи у сфери детињства (Васић 1980), периоду када усвајамо језик и тек почињемо да овладавамо лингвистичким вештинама. При томе треба имати у виду да дете бели стих ни не прихвата као поезију. Измењени мелодијски низ има ефекте и на стилску тоналност будући да умногоме утиче на емоционалност исказа, а она је један од чинилаца његове пријемчивости у сфери детињства. Ако уобичајени ред речи конвенира логичном следу, поремећај унутар тог следа захтева и известан интелектуални напор и човека и детета да, савладавајући синтаксичку шему, разуме исказ. Један од пропратних ефеката те промене јесте и подстицање саговорника да и сам разграђује обрасце и у језику и у мишљењу, да иде корак даље од њих у правцу креативнијег и слободнијег начина

мишљења и изражавања. Ни моменат другачије контекстуализације лексеме није без значаја будући да истиче инвертоване појмове, што утиче на разумевање исказа, а када је реч о поетском тексту – и на тумачење. Инверзија је на тај начин и мали увод у богати и сложени свет књижевности, у његове механизме и могуће путеве ка његовом сазнајном и доживљајном језгру.

„Пролетња зора" Војислава Илића само је једна од бројних песама која се готово у целини обликује посредством ове фигуре:

Са далеких гора поветарац леће;
У мирису цвећа, у бисерној роси,
Он вам свако здравље и весеље носи.

Изражена мелодичност карактеристика је Илићеве поетике, засноване добрим делом на поигравању синтаксичким склопом и његовим интонативним токовима. Низ инверзија које се надовезују једна на другу, инверзије у инверзијама, узрокују звучно богатство овог поетског текста, али и фреквентнију узлазну интонацију, доприносећи и емоционалности исказа.

Ако лексема подразумева скуп свих значења, конкретне речи значење добијају у зависности од њихове позиције у реченици, колико и од контекста. Уочавање и усвајање синтаксичког позиционирања битан је моменат у говорном развоју детета. Промена реда речи у реченици, редоследа главне и зависне реченице те редоследа синтагматских чланова води и ка значењском померању или нијансирању исказа зато што фокус ставља на инвертоване сегменте. Тако је, на пример, у Илићевој песми „Први снег":

У освитку зоре, кроз сумрачак тавни,
Покривене снегом почивају равни.

Истакнута зависна реченица, постављена у први стих семантички битног иницијалног дистиха, скреће пажњу на аркадијску идилу мирног, белог зимског јутра, што смисаоно интензивира зора, митски зачетак дневног циклуса живота. Како је зима еквивалент краја годишњег круга, текст се на симболичкој равни развија на митском принципу опонирања, сугеришући да замирање природе, замирање живота, садржи заметак новог почетка (Елијаде 2003). Песничке слике, колико и њихова наглашена мелодијска линија, посредују сложеније мисаоне садржаје, али тако што се прилагођавају малој публици и њеним когнитивним способностима. Оне се обраћају визуелним и акустичким потенцијалима малишана, који ће тек да развијају апстрактно мишљење (Пијаже, Инхелдер 1997).

Померање може да се одвија и ка крају синтаксе или синтагме, што је такође структурно наглашена позиција. Инверзији се врло често прибегава

ради испуњења захтева риме или метричког обрасца, као у песми „Вида и златан сан" Јована Суботића:

Да се мало поиграју,
И по цвећу провитлају.
Златан санак на праг стао,
Преко прага на нос пао.

Без обзира на формалне разлоге, она је увек стилогена и увек скреће пажњу на значење. Изразито мелодични стихови песме „И ја чујем како растем" Пера Зупца у иницијалном се сегменту базирају се на инверзији:

Има птица златокљуна,
сребрнога, меког перја,
ја је видим и пређутим
и запишем у свој дневник
криомице:
видео сам перје птице
како пада изнад града
као када изненада
снег завеје.

Онеобичавањем израза обликује се онеобичена слика стварности, док је она тек видљиви, симболички пандан немира који расту у лирском субјекту. Инверзија, при томе, додатно оснажује експресивни придев *златокљуна* активирајући и његову фолклорну и бајковиту конотацију, чудесност.

У песми „Вожња" Десанка Максимовић постиже фину мелодичност и стилску динамичност смењујући инверзију с уобичајеним синтаксичким редом и повременим, звучно ефектним опкорачењем:

Возимо се. Покрај пута
Разасута
села леже.
Ко потоци после буре
коњи јуре,
лете, беже. […]
Гле, сеоске куће беле,
као стреле
тек пролете.
Поред пута стабла вита,
шибље, жита,
лете, лете.

Изразити темпо кратких стихова и ритмичност анафоре употпуњују акустички учинак, који провоцира пажњу детета уводећи га у сложеност модела света овог привидно једноставног поетског текста. Инверзија помера мотиве ка крају синтаксе и синтагме и на тај начин их значењски издваја. Почетак реченице фокусира се на вожњу и околину кроз коју се пролази. На њеном крају је илузија да се предметност креће – док је путник статичан – изазвана надраживањем перцепције. Игра вртоглавице (Kajoa 1979) доводи до екстазе, која је и тема песме, док се она не фокусира ни на радњу нити на предметни свет, већ на унутрашњи доживљај и стање усхићења лирског субјекта. Деца се сусрећу с два мотивска плана која обликују тему, што је за њих захтеван задатак, а њега смисаони импулси инверзије чине пријемчивијим и савладивијим.

Инверзија може да узрокује и херметичност израза, што се понекад среће и у књижевности за децу. Интонационо-мелодијски низ песме „На књижицу за новогодишњи дар" Луке Милованова обликује се комбиновањем дужих инвертованих с краћим реченицама и интригантном насловном елипсом:

Птичар ја нисам
Дјеци да би сам
Ловом у пољу
Добио коју
Птичицу.

Воду не гацам,
Мреже не бацам,
Да има ја овим
Малу уловим
Рибицу.

Стилска динамичност песме делује подстицајно на дечју пажњу, која је нужан услов за разумевање овог не увек смисаоно проходног поетског текста, док значењем и обликом једноставнији синтаксички сегменти припремају контрапункт и његову сложеност. Ова песма није блиска деци, није им прилагођена језички и стилски. Песник остварује стихове високог стила, мелодијске раскоши и садржајне тежине, која тражи известан мисаони напор. Песма, стога, делује на интелектуални развој детета. Поред тога, она уводи децу у свет књижевности и припрема их за његово богатство и рефлексивну тежину. Ма колико захтевно, овакво штиво се својим акустичким ефектима ипак приближава начину на који деца перципирају језик, а то је и услов бољег разумевања текста.

Овај стилски поступак има још једну функцију како у поетском тексту, тако и у свакодневној комуникацији. Висином гласа изражавамо осећања, а инверзија је један од поступака који на њу утичу. Није стога неочекивана ни тврдња да је он и чинилац стилске тоналности. Алекса Шантић је један од оних песника који и посредством инверзије моделује емотивност стихова. У његовој песми „Санак мале Виде" она је експлицитнија:

Међ' цвјетићи шаренкасти
Ја сам била.

Око њих је љепушкасти
Лептир лето
И крунице мирисаве
Љубећ крето.

Аркадијска слика моделује се стилогеним деминутивима *шаренкасти*, *љепушкасти* и стилски маркираним обликом придева *мирисаве*, који се постављају иза именице, док сам избор мотива указује на осећања. Опкорачење *љепушкасти / лептир* и инверзија *љубећ крето* уноше додатне узлазне импулсе и њихов емоционални регистар. Иницијална идиличност први је степен мисаоне и структурне градације, која сугерише значај општечовечанске љубави, а изнад ње поставља патриотизам. Поред тога што привлачи пажњу, мелодијски склоп песме прати ту поступност појачавања израза и доприноси укупној хармоничности целине.

У песми „Ведра деца" Шантић тематизује веселу дечју игру и сам се поигравајући конструкцијом реченице и њеном мелодијом:

„С пута, с пута! Не видите
Како јури парип наш?
Лука кола цвећа вози,
А Миле је кочијаш!"

Тако кличу деца ведра –
Разлеже се цео круг.
Уз то Хектор гласно лаје
И на знање свима даје
Да је и он дечји друг!

Песма остварује емоционалност преовладавањем отвореног вокала *а*, стилогеношћу узвичне и упитне реченице те изразитом инверзијом. Сви ти поступци наглашавају узлазну интонацију, која прати слике безбрижне игре и радости. На тај се начин сугерише не само слика детињства већ и емоционални однос лирског субјекта према њему. Наклоност и љубав према деци,

као и став афирмације детињства, у поезији за децу често се моделују имплицитно, стилском тоналношћу. Тако се, између осталог, васпитно делује и на дечја осећања, што је још један учинак овог нимало занемарљивог аспекта инверзије и њених потенцијалних улога у поетском тексту, поготово ако се има у виду значај који у најмлађем узрасту има емоционална димензија личности.

Синтакса представља највиши ниво језика и зато што се значење лексеме не реализује само као такво, већ зависи и од места које заузима у низу осталих. Та позиција је веома важна за синтаксички аспект развоја говора детета. Искази засновани на реченичним конструкцијама, као и игре заснованe на њима, утичу и на сређивање мисли детета, па имају значајну улогу у процесу усвајања језика и поспешивању говорних способности. Свака стилска фигура показује својство да постиже различите ефекте па их ваља сагледавати и тумачити на основу контекста. Усмеравање на контекст ангажује интелект малишана. Инверзија учествује у реализовању акустичких ефеката и говорног и писаног језика, а без њих нема ни разумевања поруке. Ако се поред тога има у виду и њен емоционални потенцијал, употпуниће се слика о томе колико може бити делотворна у духовном и говорном развоју деце те колико језички окретан васпитач, који овим стилским поступком вешто и умешно барата, до њих лакше допире па може ефикасније да их подстакне и усмери њихов напредак. Испитујући психолошке аспекте формирања реченице код детета, Филип Малрије је истакао да формирање реченице није испољавање урођених структура него да „реченица настаје из сплета неколико процеса: уласка у културу, формирања мишљења посредством језика, изградње личности – она је једна спона у мрежи изградње културних понашања" (Малрије1997: 218).

Бугарски истиче да се „усвајање матерњег језика не своди на механичко опонашање говора одраслих, него је увелико стваралачки процес" (Бугарски 2003: 59). Књижевност за децу има веома важну улогу у том процесу. Малишани тек усвајају језик и значења речи. Улога стилских фигура у делу које им је намењено је велика јер они и посредством звука и посредством слике сазнају поруку, другим речима – интериоризују језик. Искуства књижевника нека су врста путоказа и васпитачима како да се начином употребе језика приближе својим малим васпитаницима. И васпитачи се стилским фигурама користе несвесно јер су оне сегменти самог језика, један од начина на који се он реализује. Свесна употреба ових поступака, њихова циљана примена у васпитно-образовном раду, ангажује и самог васпитача и његов интелектуални потенцијал, а његово професионално деловање и стручне компетенције подиже на већи степен.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Бугарски (2003): Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Београд: Чигоја штампа – XX век.

Васић (1980): Смиљка Васић, *Вештина говорења*, Београд: БИГЗ.

Дотлић, Каменов (1996): Љубица Дотлић, Емил Каменов, *Књижевност у дечјем вртићу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду.

Живковић (2001): Драгиша Живковић, *Теорија књижевности с теоријом писмености*, Београд: Драганић.

Елијаде (2003): Мирча Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*, Београд – Бања Лука: Бард-фин – Романов.

Кајоа (1979): Роже Кајоа, *Игре и људи*, Београд: Нолит.

Малрије (1997): Филип Малрије, Психолошки аспекти формирања реченице код детета, у: *Развој говора код детета – изабрани радови*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Опачић (2018): Зорана Опачић, *Антологија књижевности за децу I*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.

Пијаже, Инхелдер (1982): Жан Пијаже, Барбел Инхелдер, *Интелектуални развој детета*, Београд; Завод за уџбенике и наставна средства.

РКТ (1985): *Речник књижевних термина*, Београд: Нолит.

Тартаља (2000): Иво Тартаља, *Теорија књижевности за средње школе*, Београд; Завод за уџбенике и наставна средства.

Dušica M. Potić
College of Engineering Sciences in Niš

SENTENCE STRUCTURE IN POETRY FOR CHILDREN

Summary: The paper examines sentence structure as well as inversion as a stylistic device and its role in poetry for children. The analysis encompasses inversion as a poetic sound device, which contributes to children's understanding of discourse and intellectual development. Each of these aspects affects children's development of speech.

Keywords: sentence structure, invesion, poetry for children, childhood.